

DANIEL LEMENI

MIȘCAREA
DEȘERTULUI

DANIEL LEMENI

MIȘCAREA DEȘERTULUI

Apariția și dezvoltarea
monahismului răsăritean
în Antichitatea Târzie

*Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului Părinte IRINEU,
Arhiepiscop al Alba Iuliei*

Ediția
REÎNTREGIREA
Alba Iulia, 2023

Tehnoredactare și copertă: **Pr. Andrei Motora**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LEMENI, DANIEL

Mișcarea deșertului : apariția și dezvoltarea monahismului răsăritean în antichitatea târzie / Daniel Lemeni ; carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei. - Alba Iulia : Reîntregirea, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-509-573-1

2

© **EDITURA REÎNTREGIREA**

Str. Mihai Viteazul, nr. 16,

510010, Alba Iulia (RO)

Tel: 0258 811 690

editurareintregirea@gmail.com

www.editurareintregirea.ro

CUPRINS

INTRODUCERE	9
Capitolul 1: TRADIȚIA ASCETICĂ EGIPTEANĂ: REPERE ISTORICE ȘI SPIRITUALE	21
1.1. Mișcarea deșertului: un scurt tur de orizont	21
1.1.1. <i>Ascetism și monahism: o problemă de taxonomie?</i>	21
1.1.2. <i>Revoluția ascetică și apariția „Bătrânului”: considerații generale</i>	39
1.2. Monahismul egiptean: istorie, caracteristici și tipologii	54
1.2.1. <i>Între antecedente și modele: definiri și redefiniri</i>	54
1.2.2. <i>Asceții urbani (monachoi apotaktikoi) și originile monahismului egiptean: status quaestionis</i>	68
1.2.3. <i>Primii pași în pustie: Sfântul Antonie cel Mare și începuturile monahismului creștin</i>	81
1.2.4. <i>„Pustia a devenit o cetate”: epoca formativă a monahismului egiptean (Nitria, Kellia și Sketis)</i>	89
1.2.5. <i>Sfântul Pahomie și instituționalizarea monahismului</i>	101

1.2.6. <i>Shenouda din Atripe și patronajul spiritual în Egiptul antic târziu</i>	113	
1.2.7. <i>Avva Evagrie la „școala celor doi Macarie”</i>	124	
1.2.8. <i>Din Răsărit în Apus: Sfântul Ioan Casian și monahismul galic</i>	143	
1.3. Sinodul de la Calcedon (451): premisele unui program ecleziastic	153	
Capitolul II: MONAHISMUL PALESTINIAN: PREMISE TEOLOGICE ȘI SPIRITUALE		169
2.1. „Școala din Gaza”: repere biblice, istorice și spirituale	169	
2.1.1. <i>Avva Isaia din Sketis</i>	183	
2.1.2. <i>Sfinții Varsanufie și Ioan</i>	192	
2.1.3. <i>Avva Dorotei din Gaza</i>	208	
Capitolul III: MONAHISMUL SIRO-ORIENTAL: PROFILUL ISTORIC ȘI DUHOVNICESC		219
3.1. Siria creștină: o lume uitată?	219	
3.2. Sfântul Efrem Sirul și proto-monahismul siriatic timpuriu	232	
3.3. Fenomenul stâlpniciei: o asceză între cer și pământ	249	
3.3.1. <i>Sfântul Simeon Stâlpnicul și aroma veșniciei: dimensiunea olfactivă în ascetismul sirian</i>	261	

MIȘCAREA DEȘERTULUI

3.4. Sfântul Isaac Sirul: o biografie ascetică	273
3.5. <i>Tradiția mistică siro-orientală</i> (<i>Iosif Hazzaya, Dadisho Qatraya,</i> <i>Ioan de Dalyatha și Simeon de Taibuteh</i>): „o școală sau o epocă?”	281
Capitolul IV: MONAHISMUL ÎN CAPADOCIA BIZANTINĂ: PERSPECTIVE ISTORICE ȘI TEOLOGICE	301
4.1. Monahismul anatolic: considerații generale	301
4.2. Eustatie de Sebasta și mișcarea sa ascetică	308
4.3. Sfântul Vasile cel Mare și reforma ascetismului eustatian	322
4.4. „Cetatea a devenit o pustie”: monahismul constantinopolitan	332
Capitolul V:	347
SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL ȘI SPIRITUALITATEA SINAITICĂ: O SINTEZĂ A MONAHISMULUI RĂSĂRITEAN	347
5.1. Sfântul Ioan Scărarul și tradiția ascetică a deșertului	347
5.2. De la <i>askesis</i> la <i>theosis</i> : teologia îndumnezeirii în <i>Scara</i>	357
CONCLUZII	375
LEXIC MONAHAL	377
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	383

MIȘCAREA DEȘERTULUI



Scara,
Universitatea Princeton



Treapta XVI (Despre iubirea de
arginți și neagonisire), Muntele
Sinai, Mănăstirea Sf. Ecaterina



Scara, Muntele Sinai
Mănăstirea Sf. Ecaterina



Scara sub un arc, mijlocul sec. X
Sinai



Mănăstirea Sfânta Ecaterina,
situată în vecinătatea Muntelui Sinai

LEXIC MONAHAL

agonizomai (verb)/**agon** (substantiv): „a se lupta/ luptă”. La fel ca Sfântul Pavel, monahismul timpuriu folosește adeseori metafora athletică pentru a descrie viața duhovnicească. La origine, un *agon* a fost un „loc de luptă, o arenă”, apoi un „loc unde se desfășurau concursuri pentru a obține premii” (cf. Filipeni 3, 14). În linii mari, *agon* se referă la „orice luptă sau încercare”. Din această perspectivă, monahul poate fi luat în accepțiunea de „luptător” (*agonistes*) duhovnicesc. Pentru ocurențe ale acestui termen în Noul Testament, vezi Matei 7, 13 sau Luca 13, 24.

apotassomai: „a se detașa”. Substantivele înrudite *apotaktikoi/apotaktikai*, „cei care s-au detașat, renunțători”, se referă la acei asceți care au renunțat la lume, dar nu neapărat în sens fizic. Pe acești asceți urbani îi găsim aproape peste tot în satele și orașele lumii mediteraneene antice târzii.

anachoreo: „a se retrage din lume pentru a trăi o viață duhovnicească”. Găsim deja o ocurență în Noul Testament, de unde aflăm că Iisus „S-a retras (*anachoresen*) de acolo singur, cu corabia, în loc pustiu (*eremon*)” (Matei 14, 13). Înțelegem, așadar, că Iisus este modelul desăvârșit pentru monahii timpurii, care și ei la rândul lor s-au retras din lume pentru a se consacra unei vieți contemplative.

anachoretēs: „anahoret, cel care s-a retras din lume”. În acest context, accentuăm faptul că marea inovație pe care avva Antonie a adus-o la istoria mișcării monahale a fost retragerea sa *fizică* din lume. Pe scurt, Sfântul Antonie cel Mare